

УДК 349.412(477+498+478).001.36

А.Г. Арнаут

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ЗЕМЛЮ В УКРАЇНІ, РУМУНІЇ ТА МОЛДОВІ

Земля, як і інші природні ресурси, є основою життя та діяльності людини. Земля – різновид майна, але особливого за своїм походженням, екологічною, економічною, політичною, соціальною та державно-правовою цінністю [1, с. 15]. Право власності на землю є одним з найважливіших питань сучасних людських суспільств, що зачіпає основні права людини та впливає на рівень свободи господарювання.

На думку І.І. Каракаша, проблема власності на землю посідає особливе місце в системі відносин власності на землю, що визначається такими факторами: земля є витвором природи, тобто створена без участі людини і суспільних затрат; кількісно та якісно вона обмежена природним середовищем; її просторові межі є невідтворюваними і не можуть бути розширені шляхом відтворення; земля фізично нерухома і не може бути переміщеною у просторі; у суто економічному розумінні вона не є товаром, оскільки не має реальної вартості; земля є засобом виробництва у сільському та лісовому господарстві; відмова від використання земельних ресурсів не призводить до їх деградації або іншого стану непридатності; у результаті використання землі як просторово-територіального базису для здійснення виробничо-господарської діяльності її межі не змінюються; земля є екологічним об'єктом життєзабезпечення, життєдіяльності та місцеперебування людини і суспільства; на земельних просторах розміщується й облаштовується держава тощо [2, с. 3].

Метою цієї статті є визначення загальних та відмінних рис права власності на землю в Україні, Румунії та Республіці Молдова. Якщо брати до уваги історичні, політичні, правові та економічні умови цих держав, а саме те, що правові системи держав належать до континентальної системи права, по-друге, всі три держави у минулому були державами соціалістичного блоку, по-третє, як Україна, так і Румунія та Республіка Молдова мають статус аграрних держав, то можна дійти висновку, що спільних рис повинно бути набагато більше, ніж відмінних, але наскільки це твердження є правильним, спробуємо визначити у подальшому дослідженні.

Щодо порівняльного аналізу інституту права власності на землю в Україні, Румунії та Республіці Молдова необхідно звернути увагу на таке. По-перше, в Україні, Румунії та Республіці Молдова існує особливе ставлення до землі як до об'єкта права власності. Так, І.І. Каракаш зазначає, що характерними рисами землі як природного ресурсу є незамінність, обмеженість у просторі, локальність, нерухомість [3, с. 6]. Такої самої думки румунський учений Ф. Скрієчу [4, с. 355] та молдавські вчені Г. Костакі й М. Кушмир [5, с. 300–302].

Земля як об'єкт права власності вважається нерухомим майном у правових системах трьох держав. Так, відповідно до норм Цивільного кодексу Румунії

від 26 листопада 1864 р. [6] земельні ділянки є “речами” або “майном”, а відповідно до ст. 181 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 р. [7] та ст. 288 Цивільного кодексу Республіки Молдова від 22 червня 2002 р. земельні ділянки належать до нерухомих речей (нерухомості) [8].

Однією із визначальних характеристик права власності взагалі та зокрема права власності на землю є форми власності. Згідно із Конституцією України [9] та Земельним кодексом [10], в Україні існують три форми власності на землю: державна, комунальна і приватна, а Конституція Румунії [11] та інші нормативно-правові акти, а також Конституція Республіки Молдова [12] і Земельний кодекс Республіки Молдова [13] встановлюють дві форми власності на землю: публічну та приватну. Відомий вчений у галузі земельного права в Україні П.Ф. Кулинич зазначає, що публічна і приватна власність є основою земельних відносин країн з ринковою економікою і що саме такий підхід до структури форм земельної власності реалізований у Конституції України. Таким чином, продовжує він, в Україні конституційно встановлено дві форми земельної власності, а саме: публічна (суспільна) власність, яка охоплює державну і комунальну власність, та приватна, яка охоплює власність фізичних осіб і недержавних юридичних осіб [14, с. 62–63].

Однак порівняльний аналіз форм власності на землю в Україні, Румунії та Республіці Молдова дозволяє дійти висновку про те, що форми власності на землю в Україні та двох сусідніх державах є різними. Це пояснюється тим, що правові системи використовують різний підхід до визначення форм власності. Так, щоб визначити статус певної земельної ділянки, в Україні потрібно звернутися до статусу власника цієї земельної ділянки. Тобто, якщо власником земельної ділянки є держава, то власність є державною, територіальна громада – власність є комунальною, фізична або юридична особа приватного права – власність є приватною. Таким чином, форма власності на певну земельну ділянку залежить не від її статусу або важливості для суспільства, а від того, кому вона належить.

У Румунії та Республіці Молдова визначальним для статусу певної земельної ділянки є не статус власника, а статус самої земельної ділянки (об’єкта права власності). Тобто розподілення власності на публічну та приватну здійснюється залежно від майна (земельної ділянки). Відповідно до румунського законодавства, у публічній власності знаходяться лише ті земельні ділянки, які слугують “публічному інтересу” або “земельні ділянки, які належать усьому суспільству”, а суб’єктами цієї форми власності є держава та адміністративно-територіальні одиниці. У той самий час, до приватної власності належать усі земельні ділянки, які не є об’єктами права публічної власності, а суб’єктами приватної форми власності є фізичні та юридичні особи, а також держава та адміністративно-територіальні одиниці. Відповідно до частини 3 ст. 1 Закону Республіки Молдова “Про землі, що знаходяться у публічній власності, та їх розмежування” від 5 квітня 2007 р. [15], землі, визначені законом, а також землі, які за своєю природою призначені для суспільного користування або становлять суспільний інтерес, належать до публічної сфери держави, району, автономно-територіального утворення, міста (муніципія), сіла (комуни) як землі, що мають національне або

місцеве значення, а ч. 4 тієї самої статті передбачає, що землі, які знаходяться у власності держави або адміністративно-територіальних одиниць і не належать до публічної сфери, є землями приватної сфери держави або адміністративно-територіальних одиниць. Отже, не можна стверджувати, що до форм власності на землю в Україні та в Румунії і Республіці Молдова реалізований однаковий підхід, враховуючи те, що в останньому разі держава або адміністративно-територіальна одиниця водночас є суб'єктами як публічної, так і приватної власності на землю.

При порівняльному аналізі інститутів права власності на землю у сусідніх державах необхідно також звернути увагу на категорії суб'єктів права власності. Так, відповідно до ст. 14, 142 Конституції України [9], ст. 80 Земельного кодексу України [10] суб'єктами права власності на землю в Україні є громадяни та юридичні особи, територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, та держава.

Відповідно до ст. 135 Конституції Румунії [11], ст. 4 Закону Румунії “Про земельний фонд” № 18/1991 [16] суб'єктами права власності на землю в Румунії є фізичні або юридичні особи, держава та адміністративно-територіальна одиниця. Згідно з Конституцією Республіки Молдова та Законом Республіки Молдова від 16 липня 1999 р. “Про публічну власність адміністративно-територіальних одиниць” [17], суб'єктами права власності на землю в Республіці Молдова є фізичні та юридичні особи, держава і адміністративно-територіальні одиниці. Таким чином, немає різниці між суб'єктами права приватної власності на землю та правом власності держави на землю.

Між суб'єктами права комунальної власності на землю в Україні та публічної власності місцевого інтересу в Румунії та Республіці Молдова існує суттєва різниця, яка стосується того, що Україна визнає право власності на землю для територіальних громад, а Румунія в своєму законодавстві визнає право власності на землю для адміністративно-територіальних одиниць, а в законодавстві Республіки Молдова передбачається, що суб'єктами права публічної власності адміністративно-територіальних одиниць є органи публічного управління села, комуни, міста, муніципія, району, автономного територіального утворення, що здійснюють це право від імені місцевого співтовариства адміністративно-територіальної одиниці.

Згідно із законодавством України, територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, які є самостійними адміністративно-територіальними одиницями [18]. Закон Румунії “Про адміністративно-територіальний устрій Соціалістичної Республіки Румунія” від 16 лютого 1968 р. передбачає, що територія Румунії організується в адміністративно-територіальні одиниці [19]. У законі відсутнє поняття адміністративно-територіальної одиниці. Однак ст. 5 Закону дає визначення поняття “община” (одного з видів адміністративно-територіальної одиниці) – це адміністративно-територіальна одиниця, яка складається із сільського населення, що об'єднується спільними інтересами і традиціями. Враховуючи визначення поняття територіальної громади в Україні та адміністративно-територіальної одиниці

в Румунії, можна дійти висновку, що між цими поняттями є багато спільного. Але ми вважаємо, що визнання права власності саме для територіальної громади, як це зроблено в Україні, є більш вдалим, що відповідає інтересам місцевого самоврядування.

Слід зазначити, що структура права публічної власності місцевого значення в Республіці Молдова містить у собі як елементи права комунальної власності на землю в Україні, так і публічної власності місцевого інтересу в Румунії. Це пояснюється тим, що суб'єктом права публічної власності місцевого значення в Республіці Молдова є адміністративно-територіальна одиниця, однак органи публічного управління здійснюють повноваження власника не від імені адміністративно-територіальної одиниці, як в Румунії, а від імені місцевого співтовариства адміністративно-територіальної одиниці, як в Україні.

У порівняльному аспекті слід розглянути проблему права народної власності на землю в Україні, Румунії та Республіці Молдова. У ст. 13 Конституції України передбачено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться у межах території України, природні ресурси її територіального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу, від імені якого права власника здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування. Зважаючи на відсутність у Земельному кодексі України такої форми власності, як власність українського народу, а також її наявність у Цивільному кодексі України, право власності українського народу вважається проблемним питанням земельного права України.

У румунському законодавстві відсутнє таке поняття, як “власність румунського народу”, як і в молдавському законодавстві немає поняття “власність молдавського народу”. Проте проблема власності на майно, у тому числі на земельні ділянки (які є особливо важливими або особливо цінними) у сусідніх державах вирішена. Це зроблено шляхом встановлення права власності держави на деякі види майна або земельні ділянки (майно публічного національного інтересу). Для держави (як і для адміністративно-територіальної одиниці) в Румунії та Молдові встановлена можливість розрізнення її статусу як власника, тобто держава є як суб'єктом права публічної власності, так і суб'єктом права приватної власності в залежності від статусу земельної ділянки, що їй належить. Конституція Румунії та інші закони, а також Закон Республіки Молдова “Про землі, що знаходяться у публічній власності, та їх розмежування” від 5 квітня 2007 р. [15] встановлюють перелік земельних ділянок, які можуть знаходитися тільки у публічній власності національного інтересу. Це майно виключається з цивільного обігу, і таким чином забезпечується його захист і особлива охорона.

Проведений порівняльний аналіз права власності на землю в трьох державах дозволяє зробити висновок про існування набагато більше відмінних, ніж спільних рис цього інституту земельного права. Система земельного права України вирізняється існуванням комплексного нормативно-правового акта – Земельного кодексу України, який регулює питання права власності на землю в країні. Правотворчі процеси в Румунії здійснювалися значною мірою спосо-

бом реагування на ті чи інші зміни обставин у суспільстві; у державі не існує комплексного нормативно-правового акта у сфері земельних відносин, і це питання навіть не вивчається румунським законодавцем. У Республіці Молдова на сьогоднішній день діє Земельний кодекс, прийнятий ще наприкінці 1991 р., який вже не відповідає діючим у державі умовам.

Правова система України встановлює три форми власності на землю: державну, комунальну та приватну, а правова система Румунії – дві: публічну та приватну. Незважаючи на те, що вітчизняні фахівці зазначають, що структура форм власності на землю в Україні відповідає структурі форм власності держав із ринковою економікою з двома формами власності, між структурою форм власності в Україні і Румунії та Республіки Молдова існують суттєві відмінності. У той самий час слід зауважити, що саме по собі існування різноманітних форм власності не є гарантією раціонального використання та охорони земельних ресурсів. Така раціональність може з'явитися тільки тоді, коли ці форми власності розпочнуть реальну конкуренцію між собою.

Література

1. Андрейцев В.І. Правовий режим землі як основного національного багатства : (Коментар до ч. 1 ст. 1 Земельного кодексу України) // Законодавство України : наук.-практ. коментарі. – 2002. – № 4. – С. 15–26.
2. Каракаш И.И. Право собственности на землю и право землепользования в Украине. – К. : Истина, 2004. – 216 с.
3. Земельне право України : підручник / за ред. О.О. Погрібного, І.І. Каракаша. – К.: Истина, 2003. – 448 с.
4. Dr. Scriciu Florin. Drept agrar si drept financiar. – Bucuresti: Lex, 2000. – 592 p.
5. Gheorghe Costachi, Marcel Cusmir. Probleme ale proprietatii asupra pamintului in Republica Moldova. – Chisinau, 2001. – 396 p.
6. Codul civil al Romaniei din 26 noiembrie 1864 // Monitorul official. – 1864. – № 271/4. – Decembrie. Editat cu toate modificarile intervenite pana in anul 1981 de catre Ministerul justitiei. // www.cdep.ro.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верхов. Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
8. Codul civil al Republicii Moldova din 22 iunie 2002 // <http://lex.justice.md/>.
9. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
10. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. // Офіційний вісн. України. – 2001. – № 46. – Ст. 2 038.
11. Constitutia Romaniei // Monitorul official. – 2003. – № 767/31. – Octombrie.
12. Constitutia Republicii Moldova, adoptata la 29 iulie 1994 // <http://lex.justice.md/>.
13. Codul financiar al Republicii Moldova din 25 decembrie 1991 // <http://lex.justice.md/>.
14. Земельне право України : підручник / за ред. М.В. Шульги. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
15. О землях, находящихся в публичной собственности, и их разграничении : Закон № 91 от 05.04.2007 // <http://lex.justice.md/>.
16. Fondului financiar: Lege nr. 18/1991 din 19 februarie 1991 // Monitorul official. – 1991. – № 37/20. – Februarie.
17. О публичной собственности административно-территориальных единиц : Закон № 523 от 16.07.1999 <http://lex.justice.md/>.
18. Про місцеве самоврядування : Закон України від 27 травня 1997 р. // Відомості Верхов. Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
19. Privind organizarea administrativa a teritoriului Republicii Socialiste Romania: Lege din 16 februarie 1968 // Buletinul official. – 1968. – №17/17. – Februarie // www.cdep.ro.